

Одним з положень теорії Р. Плутчика є теза про те, що формування механізмів психологічного захисту відбувається поступово і на різних етапах онтогенезу з'являються різні захисти. Звідси виводиться відмінність між так званими «примітивними» захистами, які формуються на більш ранніх етапах розвитку, і більш «зрілими», що стосуються більш пізніх етапів. До найбільш примітивних захисних механізмів в теорії Р. Плутчика належать регресія, проекція та заперечення. Такі ж механізми, як інтелектуалізація, компенсація, реактивне утворення з'являються на більш пізніх етапах розвитку, відповідають більш високим рівням розвитку особистості і сприяють вдалій самоактуалізації особистості [5].

У свою чергу В. Ротенберг, розглядаючи захисні механізми як необхідну «глибинну систему оборони» особистості, відзначав, що кінцевим результатом мотиваційного конфлікту за участю захистів може бути і творчий акт, а творчість є необхідним елементом пошукової активності, властивій особистості, яка самоактуалізується [6].

Наукові доробки В. Моросанової свідчать про те, що на шляху до самореалізації у самостійного суб'єкта переважають захисти, що дозволяють більш ефективно «гасити» внутрішньоособистісні конфлікти, в той час як жорсткість програм, таких як надлишкова усвідомленість, наприклад, може перешкоджати зняттю напруги. При цьому автор також підкреслює конструктивну роль сублімації, яка при розвиненості планування дозволяє детальніше сприймати реальність і взаємодіяти з нею усвідомлено [3].

На думку А. Налчаджан, видатні творчі результати таких людей як Леонардо да Вінчі, І. Ньютона, А. Ейнштейна та ін. були обумовлені об'єднанням природної обдарованості та сублімації. При відсутності творчої обдарованості соціально-ціннісний рівень активності особистості знижується. В свою чергу Л. Анциферова, посилаючись на роботи зарубіжних психологів, розглядає в позитивному контексті захист заперечення, як психологічний бар'єр на шляху руйнівного проникнення трагедії у внутрішній світ людини, в її ціннісно-смыслову концептуальну систему. Заперечення дозволяє переробляти травмуючі ситуації малими дозами, поступово асимілюючи смыслову сферу особистості. Після асиміляції травмуючої події з'являється нова оцінка схожих подій і власних можливостей, збільшується простір особистого майбутнього в свідомості [1].

Аналіз літератури із проблеми, що висвітлюється, дозволяє нам зробити висновок, що на сьогодні існує невелика кількість вдалих спроб інтеграції значної частини теоретичного та емпіричного знання про захисні механізми в єдину концепцію інтрапсихічної сфери життєдіяльності суб'єкта і застосувати її для розв'язання деяких проблем практичної психології. У сучасній психологічній науці, на жаль, не склалося єдиного погляду на явище «психологічний механізм захисту». Деякі автори розглянутих концепцій вважають психологічний захист однозначно непродуктивним, шкідливим засобом вирішення внутрішнього або зовнішнього конфлікту, інші пропонують робити відмінність між патологічним психологічним захистом і нормальним (позитивним), профілактичним, таким, який може впливати на ресурсність людини, її самоактуалізацію. Однак, очевидним залишається той факт, що якими б зрілими не були захисні механізми, зростання і розвиток особистості в напрямку самоактуалізації в цілому залежить не тільки від уміння зберегти цілісність своєї особистості в складній ситуації, що травмує, впоратися з психічним напруженням, але і від уміння вирішувати проблеми конструктивним шляхом, використовуючи гнучкі, переважно свідомі способи володіння собою (копінг-стратегії) та подолання труднощів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Анциферова Л.И. Личность в трудных жизненных условиях: переосмысление, преобразование ситуаций и психологическая защита / Л.И. Анциферова // Психологический журнал. – 1994. – № 1. – С. 3-18.
2. Маслоу А. Дальние пределы человеческой психики / А. Маслоу. – СПб.: Евразия, 1999. – 432 с.
3. Моросанова В.И. Личностные аспекты саморегуляции произвольной активности человека / В. И. Моросанова // Психологический журнал. – 2002. – Т. 23. – № 6.
4. Нартова-Бочавер С.К. «Coping behavior» в системе понятий психологии личности / С.К. Нартова-Бочавер // Психологический журнал. – 1997. – № 5. – С. 20-30.
5. Романова Е.С. Механизмы психологической защиты: генезис, функционирование, диагностика / Е.С. Романова, Л.Г. Гребенников. - Мытищи: Талант, 1996. – 144 с.
6. Ротенберг В.С. Психологические проблемы психотерапии / В.С. Ротенберг // Психологический журнал. – 1986. – Т. 7. – № 3. – С. 111-118.
7. Фрейджер Р. Личность. Теории, упражнения, эксперименты / Фрейджер Р., Фэйдимен Д. - 2004. - 608 с.

Косар І.

Науковий керівник – доц. Шпак М. М.

ДОВІРА ЯК СКЛАДНЕ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНЕ ЯВИЩЕ

Актуальність проблеми. На сучасному етапі розвитку суспільства проблема довіри є однією з найбільш актуальних. Це зумовлено необхідністю успішності спілкування, забезпечення гуманізації міжособистісних стосунків. Однак складні соціальні, політичні та культурні умови буття не завжди сприяють прояву довіри до інших людей.

Довіра належить до таких загальновідомих і поширених явищ, що дати їй наукове визначення – завдання дуже непросте. Як неодмінний атрибут людської психіки, один із найістотніших показників життя суб'єктів різного рівня – від окремої особистості до суспільства загалом, довіру можна аналізувати у кількох

вимірах: як загальнопсихологічне явище, як соціальний феномен чи як філософську категорію. Проте вивчення та аналіз наукових джерел з проблеми дослідження показали, що феномен довіри є малодосліджуваним в структурі особистості, що й зумовлює необхідність вивчення цього явища, розробку і впровадження дієвих способів його формування та підвищення значущості для сучасної людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема вияву довіри до себе, до інших людей, до оточуючого світу загалом була предметом наукового дослідження як зарубіжних (Е. Еріксон, А. Маслоу, К. Роджерс, В. Сатір, Е. Фромм, Е. Шостром та ін.), так і вітчизняних (В. Зінченко, І. Кон, О. Леонтьєв, А. Мудрик, В. Петровський, С. Рубінштейн та ін.) учених. Праці цих авторів дають можливість сформулювати психологічне уявлення про сутність та різноманітність проявів цього явища. Водночас сьогодні феномен довіри активно вивчається в руслі суспільних наук. Тому можемо констатувати, що довіра є однією з найбільш актуальних міждисциплінарних проблем, яку досліджують спеціалісти різних наукових галузей. Однак потребують більш глибокого пояснення саме психологічні механізми розвитку та вияву цього складного явища в структурі особистості.

Мета статті: теоретично обґрунтувати особливості довіри як складного соціально-психологічного явища.

Виклад основного матеріалу. Проблема довіри упродовж останніх років зумовила зростання інтересу психологів, соціологів та представників інших наук до її дослідження. І це не випадково. Сьогодні можемо спостерігати соціальне відчуження людей один від одного, самотність, відсутність взаєморозуміння, неприйняття один одного, байдужість до потреб інших людей. Відтак все більше втрачається довіра до інших людей, а разом з тим відходять такі ідеали, як взаємодопомога, підтримка, милосердя. Найбільше викликає занепокоєння те, що люди вважають такі особливості поведінки та соціальної взаємодії нормою сучасного життя. Вони відчують себе самотніми, безсилимими змінити що-небудь, тому потребують не лише соціальної допомоги нашої держави, а особливо – психологічної.

Довіра є однією із важливих етичних категорій моралі в сфері людської поведінки. Вчені С. Джулард і П. Ласкау розглядають довіру як явище, пов'язане з саморозкриттям особистості. Н. Луман вбачав у довірі спосіб протистояння труднощам соціуму. Е. Гідденс стверджував, що довіра – це віра в надійність людини або системи. Ф. Фукуяма трактував довіру як моральний капітал суспільства, при цьому вивчав відмінності вияву довіри в контексті різних культур [6].

На думку І. Антоненко, довіра є важливим елементом міжособистісного спілкування, міжгрупової та організаційної взаємодії, а також функціонування суспільства в цілому. Феномен довіри виявляється під час прийняття та вирішення складних політичних та економічних питань, в сфері медицини, освіти, релігії, особистого життя. Вчений стверджує, що суспільство функціонує як система багаторівневої взаємної довіри. Довіра лежить в основі більшості соціальних процесів, в тому числі ділової комунікації, є важливим компонентом соціального управління [1].

Якщо людина не вміє довіряти, їй важко забезпечити гармонійні взаємини з людьми. Вона ризикує потрапити в коло ізоляції: чим менше вона довіряє, тим менше в неї друзів. Такій людині здається, що вона не здатна дружити і любити, що оточуючі її не потребують. У спілкуванні з людьми в неї більше проявляється потреба в самозахисті, ніж в довірі та відкритості.

Варто зауважити, що довірі неможливо навчити, неможливо нікого примусово змусити довіряти, її можна лише сформувати. Довіра, з одного боку, є результатом міжособистісної взаємодії, з іншого – вона сама виступає незмінним чинником соціальної взаємодії, в процесі якої вона постійно розвивається і виявляється [2]. Нині проблема довіри вивчається соціальною та економічною психологією, організаційною психологією, психологією управління. Такий широкий спектр вивчення феномену довіри пов'язаний з тим, що він має широке виявлення в різних сферах життя і діяльності як окремих людей, так і суспільства в цілому.

Незалежно від того, в якій сфері життя людини проявляється довіра, вона має в узагальненому вигляді подібні формально-динамічні характеристики, умови виникнення, закономірності функціонування, відтак певним чином впливає на життя та діяльність особистості. Довіра є джерелом гармонії кожної людини зі світом природи і з власним внутрішнім світом. Вона пов'язана з особистісними цінностями людини. Крім того, вивчення особливостей прояву довіри в структурі особистості дає можливість пошуку резервів розвитку особистості.

У сучасному світі дефіцит довіри є однією з основних причин загрози його безпеці і розвитку. Основними умовами виникнення довіри до інших людей є значущість об'єкта довіри та оцінка його як безпечного. Як зауважує Т. Скрипкіна, довіра – це етична категорія моралі, яка регулює взаємини між людьми. Дослідниця виділяє основні характеристики довіри як відносно самостійного психологічного феномену, а саме: міра (ступінь саморозкриття особистістю різних сфер свого внутрішнього світу іншим), вибірковість (суб'єктивна значущість інформації впливає на вияв довіри) та парціальність (людина довіряє іншому, виходячи з суто суб'єктивних міркувань, і такий прояв довіри має дуже часто неусвідомлюваний характер) [8].

С. Рубінштейн виділяє такі різновиди довіри: довіру до світу та довіру до себе. Вони є відносно самостійними формами довіри, однак, як зауважує вчений, не існують ізольовано одна від одної. Рівень довіри до світу та довіри до себе знаходиться в стані рухомої динамічної рівноваги. Отож, довіра є двохстороннім явищем. Вона одночасно спрямована і на людину, і на світ, й зумовлює ставлення особистості до себе і до навколишнього середовища, а також визначає стратегію поведінки людини, що виступає суб'єктом власного життя.

Окрім довіри до світу та довіри до себе, в психологічній науці виокремлюють ще й довіру до

інших людей [7]. Вона відіграє надзвичайно важливу роль для ефективної взаємодії з оточуючими, взаєморозуміння, встановлення емпатійних міжособистісних стосунків між людьми. Без довіри до інших людей неможливе продуктивне налагодження дружніх, сімейних, трудових відносин [5].

Довіра дозволяє людині активно взаємодіяти з новими людьми, незнайомими та малознайомими об'єктами навколишнього середовища. Довіра, з одного боку, пов'язана з ризиком, а з іншого – потребує перевірки досвідом. Тому довіра, виникаючи спочатку у суб'єктивному, внутрішньому світі людини як переживання або певне ставлення, може проявлятися лише в активності людини. Акт соціальної взаємодії слугує перевіркою рівня вияву довіри, і в залежності від попереднього досвіду, постійно коригується людиною.

Під поняттям «довіра» прийнято розглядати практику повсякденних стосунків між людьми. У енциклопедичному словнику Ф. Брокгауза та І. Ефрона довіра трактується як «психічний стан, в силу якого ми покладаємось на чийсь думку, що видається нам авторитетною, і тому відмовляємось від самостійного дослідження питання, яке може бути нами вивчено» [9, с. 386].

У соціальній психології найбільш перспективним є підхід до проблеми довіри та недовіри як до психологічного ставлення до світу, до інших людей, до себе, а також як до характеристики взаємостосунків партнерів [4].

Довіра та недовіра суб'єктів життєдіяльності залежать від віку людей і відповідають стадіям психічного розвитку людини. У процесі онтогенезу спостерігаються специфічні вікові особливості вияву довіри. Так, немовлята володіють абсолютною довірою до матері і оточуючого їх світу, при цьому у них формується базова установка на довіру чи недовіру.

У віці від одного до трьох років формується довіра дитини до самої себе у співвідношенні з розвитком автономності та незалежності. В період від трьох до шести років під час рольової гри дитина засвоює стратегії довіри як комунікативного потенціалу. Від шести до одинадцяти років накопичуються ресурси довіри до себе на основі оволодіння навчальним матеріалом і закріплення власної позиції в класному колективі.

У підлітковий період дитина інтенсивно інтегрується з колективом, набуває статусу колективного суб'єкта діяльності, відтак закріплюється її базова довіра до світу через ідентифікацію з різними групами. Як стверджує А. Чернова, довіра є однією із стрижневих характеристик процесу дорослішання.

У дорослих людей категорія «довіра/недовіра» є найменш суперечливою. Для них єдність поглядів, думок є найбільш важливим критерієм довіри чи недовіри до іншої людини.

Найбільш недовірливими є люди, старші п'ятдесяти років. Вони виражають недовіру до всього чужого, демонструють обережність при взаємодії з невідомими об'єктами і явищами заради збереження соціального благополуччя і зрозумілого для них традиційного світобачення [7].

Таким чином, довіра є найважливішою умовою становлення особистості як свідомого і самостійного суб'єкта життєдіяльності. Оволодіння здатністю саморегуляції поведінки та самоорганізації свого життя відбувається шляхом формування оптимального рівня довіри до себе. Крім того, довіра до інших людей є важливим чинником забезпечення успішності спілкування та соціальної взаємодії. Саме тому людям варто виховувати в собі таку особистісну якість як довіра, при цьому намагатися застосовувати недовіру лише в небезпечних життєвих ситуаціях та стосовно незнайомих людей. Оптимальне співвідношення довіри та недовіри забезпечує психічне здоров'я та соціальне благополуччя людини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антоненко І.В. Доверие: социально-психологический феномен / И.В. Антоненко. – М.: Социум, 2004. – 320 с.
2. Життєва компетентність особистості: Науково-методичний посібник / За ред. Л.В. Сохань, І.Г. Єрмакова, Г.М. Несен. – К.: Богдан, 2003. – 520 с.
3. Зинченко В.П. Психология доверия / В.П. Зинченко. – Самара: Изд-во СИОКПП, 2001. – 104 с.
4. Ильин Е.П. Психология доверия / Е.П. Ильин. – СПб.: Питер, 2013. – 288 с.
5. Кокотов А.Н. Доверие. Недоверие. Право. / А.Н. Кокотов. – М.: Юрист, 2004. – 192 с.
6. Кравченко В.Ю. Особливості дослідження довіри у соціально-психологічному дискурсі / В.Ю. Кравченко // Психологія і суспільство. – 2012. – № 2. – С. 52-57.
7. Селигмен А. Проблема доверия / А. Селигмен. – М.: Идея-Пресс, 2002. – 256 с.
8. Скрипкина Т.П. Психология доверия: Учебное пособие / Т.П. Скрипкина. – М.: Академия, 2000. – 264 с.
9. Энциклопедический словарь Ф. Брокгауза и И. Ефрона / [под ред. К.К. Арсеньева, Ф.Ф. Петрушевского]. – СПб: Семеновская Типолитография (И.А. Ефрона), 2002. – Т. 20. – 499 с.

Козинець Т.

Науковий керівник – доц. Андрійчук І. П.

ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ СТУДЕНТІВ - ПЕРШОКУРСНИКІВ

Найважливішою соціальною вимогою до вищих навчальних закладів є орієнтація освіти не тільки на засвоєння студентами певної суми професійних знань, а й на розвиток їх особистості, пізнавальних і творчих здібностей, успішної соціалізації в суспільстві та активної адаптації на ринку праці.